

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יג, תשכ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עיקר וטפל בתיקוני לשון *

ב. מה העקרונות לקביעת נכון ולא-נכון
בעברית החדשה?

יצור חדש זה, הנקרא בשם עברית חדשה, או כפי שנוהגים לכנותו ישראלית, זכה בשנים האחרונות לטיפולם של הרבה חוקרים בלשון. הדעות עליו חלוקות מאוד. יש גלחמים בו ורוצים למחותו כליל. הם טוענים, כי לשון זו, שאנו מדברים בה, בליל של לשונות היא. לא לשון אחידה, אלא זירגון, שהדי כל הזירגונים שבעולם נשמעים מתוכה. ותינוקת זו, ששמה ישראלית, היונקת מכל העמים ומכל הלשונות, כלום יכולה היא להיות לשון של ממש? לשון ראויה לשמה היא אותה לשון היונקת מן המקורות שלנו בלבד; וכל חידוש — שיבוש הוא ופסול.

לעומתם טוענים אחרים, כי תינוקת זו כשרה היא לחלוטין, ומותר לה לבוא בקהל, לא רק בדיבור, אלא אף בכתב. הם טוענים טענת הבלשנים, שהזכרנום בפרק הקודם: כל לשון, שבני אדם מדברים בה, היא נכונה, ואי אפשר לפסול אותה בטענה, שאבותם ואבות אבותם לא דיברו כך. לכל דור — לשונו שלו. גם מה שאנו מכנים היום בשם „סלנג“, עשוי ליהפך בעוד כמה דורות ללשון קלאסית, כמו שלשון הדיבור של העבר הפכה לקלאסית בימינו. אם כן, מדוע נאסור על

* מסדרת שיחות, ששודרו ב„קול ישראל“.

עצמנו דברים, שיתירו אותם הדורות הבאים אחרינו ?

איזו אסכולה צודקת ? למעשה, שתיהן צודקות, ושתיהן

אינן צודקות.

מצד אחד — לתת חופש גמור ללשונו לא נוכל. כי היא אינה דומה לשאר לשונות חיות המתפתחות טבעית. הרי שימושה בדיבור ובחיי יום יום — רק בן עשרות שנים אחדות הוא. ורוב המדברים בה — לא עם חלב אמם ינקוה. משום כך הרבה מן השינויים החלים בה היום — לא מתוך התפתחות טבעית הם, אלא על פי תרגום קלוקל מלעז, מלשון האם של הדוברים. אף ילידי הארץ בכלל זה, שהרי מוריהם והוריהם לא דיברו בה מילדותם ולא הנחילו להם לשון טבעית. מכאן שכולנו בבחינת לומדים. ואם ניתן לכל אדם לעשות כעולה על רוחו ולפתח על פי לשון האם שלו, ולקרוא לזאת „התפתחות טבעית“, עד היכן אנו מגיעים ? על כן חופש גמור לא נוכל לתת.

מצד שני — לומר, שרק מה שכתוב במקורותינו הקדומים נכון הוא, ולהסתמך עליהם בלבד — לא נוכל להרשות לעצמנו. לא נוכל — כי באותן מאות השנים, שעברו מיום שנכרתה העברית מן הפיות, מימי רבי יהודה הנשיא ועד ימי בן־יהודה וחבריו, נתחדשו דברים הרבה בעולם. הנה המכוננית, הרכבת והמטוס, והנה הטיל הבין־יבשתי וספינת החלל — לכל אלה ועוד לרבים רבים כיוצא באלה, אין שום זכר באותם המקורות. על כן לא מפייהם בלבד נחיה. בין שני קצוות אלה מיטלטלת לה הישראלית : מכאן — השפעת לשונות זרות, שאינן מתאימות לרוח השפה ; ומכאן —

המקורות הקדומים, שאינם יכולים לספק את צרכיו של אדם במאה העשרים.

כיון שכך הוא, ששבעים לשון עטות עליה, על לשוננו, ואומרות ליטול ממנה נשמתה, ומקורותינו אינם מספקים לה את כל צרכיה, מן הראוי יהיה לסייע בידה להתגבר על כל אלה. עלינו לכוון את דרכה ולא לעזבה לנפשה.

השאלה שתישאל עכשיו היא: מהו קנה המידה, שנקבע על פיו, מה נכון ומה לא נכון בלשון? מה הם העקרונות, שנכשיר על פיהם צורות ונפסול צורות?

עיקרון אחד חשוב הוא בלא ספק הדיוק. תהא כל מלה מכוונת לעניין אחד מוגדר וברור. ובשעה שנשמיע ביטוי מסוים, ידעו הכול מיד, למה הכוונה, ולא יהיה כל מקום לטעות. לשם הבהירות והדיוק נרשה לעצמנו אף לסטות מן המקורות, לשם הבהירות והדיוק נרשה לעצמנו אף לסטות מן המקורות, אם אין בהם הבחנה ברורה וקבועה. כך נבחין, למשל, בין פתח ובין דלת: הפתח הוא החלל הפתוח לכניסה וליציאה; הדלת היא לוח, הסוגר ופותח פתח של בית או של חדר, והיא עשויה עץ, ברזל, זכוכית וכד'. או, למשל, ההבחנה בין דקה לבין רגע: דקה היא זמן מוגדר, 60 שניות; ואילו רגע מביע זמן קצר בלבד, אך אינו מוגדר. על כן האומר לחברו: "חכה לי רגע", וזה ממתין לו שעות אחדות, אין הוא יכול לטעון דבר נגדו, שהרי "רגע" אמר לו, ולא "דקה". הנה הנביא ישעיה מביטח: "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם" (ישעיה כו, כ), ואנו ייחלנו לרגע זה כאלפיים שנה.

אולם העיקרון החשוב ביותר, השומר על ייחודה של הלשון, הוא ההתאמה לרוח הלשון.

לכל עם דרכי הבעה המיוחדות לו. אלה נובעות מדרך חשיבתו, מהשקפותיו, מאמונותיו. כל עם רואה אחרת, חושב אחרת ומצייר לו אחרת. הדבר בולט למשל בביטויים. מי ממנו לא היה צמא ורצה לרוות צימאונו? העברי אומר בשעה זו, שהוא שובר את הצמא, כמו שנאמר בתהלים (קד, יא): ישברו פראים צמאם. האנגלי והגרמני אומרים, שהוא מכבה את הצמא (to quench, löschen). הם מדמים את הצמא לאש, שהמים באים ומכבים אותה. הרוסי אומר, שהוא משקיט את הצמא (utoljat' (zazdu, ^{v/} ^{v/} והצרפתי עוצר את הצמא (étancher).

וכן תנועת הגשם מלמעלה למטה. הרוסי רואה בו הליכה, ואומר: הגשם הולך; הצרפתי ואחרים רואים בו נפילה ואומרים: הגשם נפל; והעברי רואה בו ירידה, ואומר: הגשם יורד.

הוא הדין במילות יחס בשימושן אחרי פעלים. העברי מחכה או ממתין לחברו, האנגלי מחכה בשבילו (to wait for), הגרמני והפולני מחכים עליו (czekać na; warten auf) או אותו (oczekiwać go; ihn erwarten). הצרפתי מחכה לחברו כעברי (attendre à).

באלה לא נוכל לנגוע כלל, כי בשנותנו את אלה הרינו פוגעים ברוח הלשון.

אך אין הדברים קלים כל עיקר: הלומד לשון חדשה, עליו לרכוש למעשה גם דרכי מחשבה חדשות. מעניין, שגם יודעי עברית חושבים לעתים בלועזית, ומציעים הצעות משונות בהשפעתה.

לפני שנים לא רבות נתעורר ויכוח על השמות של ימי

השבוע. כידוע, בעברים מכנים את ימי השבוע במספרים: יום ראשון, יום שני, יום שלישי וכו', חוץ מיום אחד, שיש לו שם בפני עצמו, והוא שבת. לעומת זאת בהרבה לשונות אחרות יש לכל יום שם מיוחד, כגון באנגלית ובגרמנית. למשל: יום ראשון נקרא יום השמש, יום שני — יום הירח וכד'. נמצאו שראו בדרך המנייה העברית דרך פרימיטיבית, ובהשפעת לשונות שונות הציעו הצעות כגון אלה:

זאב יעבץ¹) הציע לקרוא לימות השבוע על פי העצמים, שנבראו בששת ימי בראשית, כמו שקראה אסתר המלכה לשבע נערותיה כדי שלא תשכח, אימתי חלה שבת. בתרגום הארמי למגילת אסתר נאמר על הכתוב „ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך“ (אסתר ב, ט): „וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומא דשבתא, חולתא הוות משמשא קדמאה בחד בשבתא, רוקעיתא בתרין בשבתא, גנוניתא בתלת בשבתא, נהוריתא בארבע בשבתא, רוחשיתא בחמש בשבתא, חורפיתא בשתא בשבתא, רגועיתא ביומא דשבתא“. לפי זה הציע יעבץ לכנות את שבעת ימי השבוע בשמות הבאים: חולית, רוקעית, גנונית, נהורית, רוחשית, חורפית, רגועית. ק' סילמן² סבר אף הוא, כי „אין ספק שיש נחיצות בשמות ימים מיוחדים בלשון חיה“, ואף הוא הציע שמות על פי העיקרון של יעבץ, לקראם על פי הנברא בהם, אלא שהוא הציע שמות אחרים: יום א' — חוליוס, שהוא יום החול אחר

1. בירחוני „המזרח“, וראה „לשוננו“ א', עמ' 317.

2. „לשוננו“ כרך א', חוברת ג', תרפ"ט, עמ' 319.

השבת; יום ב' — שמיום או זיוום, על שם השמים או זיוום
שנבראו באותו יום; יום ג' — טוביום, על שנכפל בו כי טוב;
יום ד' — אוריום, שבו נבראו המאורות; יום ה' — חיום, על
שם החיים הראשונים שנוצרו בו; יום ו' — אישיום או
כליליום, על שם האדם, כליל הבריאה, שנברא בו; יום ז' יישאר
כלא שינוי — שבת.

אף יוסף קלוזנר³ סבר, כי הכרח לקרוא לימים בשמות,
אך הציע עיקרון אחר: לקראם על פי כוכבי הלכת, „על דרך
השמות שקוראים להם הגרמנים, הצרפתים, האנגלים
והאיטלקים“. יום ראשון ייקרא, לדעתו, שמשום, יום השמש;
יום ב' ייקרא ירחום, יום הירח; יום ג' — מאדימום, יומו של
מאדים (מארס); יום ד' — כוכבום, יומו של כוכב (מרקוריוס);
יום ה' — צדקום, יומו של צדק (יופיטר); יום ו' — נוגהום, יומו
של נוגה (וינוס); יום ז' — שבת, „ויש כאן אף זכר ליומו של
שבתאי (סאטורנוס)“.

דוגמה זו לא הובאה אלא להראות, עד כמה שונה העברית
מלשונות אחרות. לעברי יש יום אחד בשבוע, שהוא עיקר:
יום השבת. שאר הימים ימי חול הם, ואין בין זה לזה אלא
קרבתם לשבת בלבד: זה ראשון בשבת, זה שני בשבת, וזה
שלישי בשבת. כל מי שנתחנך בעברית, יראה דרך מנייה זו
טבעית ביותר. אדרבא, יתקשה להבין את האנגלית ואת
הצרפתית, על שום מה קוראות הן שם מיוחד לכל יום. צדק

3. במאמרו „השמות של ימות השבוע בעברית“, שנתפרסם

ב„לשוננו“, כרך א', תרפ"ט, עמ' 317—319.

אפוא מי שאמר: כל לשון חדשה היא נשמה חדשה.
הזכרנו כאן את הביטוי "רוח הלשון", והדגמנו אותו
בכמה דוגמות, אך עדיין לא הגדרנו אותו ולא זיהינו אותו.
לזאת נקדיש את הפרק הבא: נשמת הלשון מהי?

רפאל ויס

חידושים ומחדשים

אחד הקוראים, מר דוד מוקד מירושלים, ביקש ממערכת
"לשוננו לעם", שתפרסם מראי מקומות למספר חידושים של
אליעזר בן-יהודה וידיעות על כמה מלים נוספות, שמחדשן אינו
ידוע לו. בפרט הוא מעוניין לדעת: (א) היכן נמצאים בראשונה
חידושים אלה של אב"י: מִמְחָטָה, תְּבַחֲיָן, פֶּתֶב, עוֹרֶךְ, קֶלֶף,
הֶבֶר, מְשַׁמְעָה, חֲשֵׁמָה, רוֹדָה; (ב) המלים רֵאִי, עֲכָשׁוּי, אִיּוֹשׁ –
האם אינן מחידושי אב"י? (ג) מי חידש: תְּפוּי, הוֹרְזֵר?

מר ר' וייס, שלרגל מאמריו על חידושי אב"י ב"לשוננו
לעם" (קונטרסים קיח, קכ, קכא-קכב) באה השאלה הנ"ל,
המציא לנו תשובה זו.

א. מראי מקומות לחידושי אב"י

הֶבֶר

"הספרדים הוברים חרוב (במילונו, עמ' 1744 הערה 2
בטור ב'); ואין זה השורש הבר, הנמצא פעם יחידה במקרא¹.

1. הברי שמים (ישעי' מז, יג). מגילת ישעיהו א' מקומראן

גורסת "חוברי שמים".